

SSCB SONRASI COĞRAFYADA ULUS İNŞA SÜRECİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

Ayşe KAYA*

ÖZET

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılması hem dünya siyasi tarihi hem de Avrasya siyasi coğrafyası bakımından yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Dağılan SSCB'nin olduğu coğrafyada “bir zamanlar merkezi olarak Moskova'dan yönetilmekte olan geniş sahada birdenbire, bazıları modern dönemde hiçbir zaman uluslararası politikanın bağımsız aktörü olmamış, on beş yeni devlet ortaya çıkmıştır” (Aydın, 2005: 245). Bu devletler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra “devletlerine uygun ulus inşa etme” çalışmalarına başlamışlardır. Bu çerçevede, bu çalışmada ulus inşası teorileri ışığında Sovyet sonrası dönemde tarihsel ve uluslararası dinamiklerde göz önünde bulundurularak Kazakistan'da ulus inşa çabaları tartışılacaktır. Başka bir deyişle, Kazakistan'da Sovyet imparatorluk ulus anlayışından modern ulusa geçiş süreci analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: SSCB, Ulus, Ulus İnşası, Kazakistan'da ulus inşası.

NATION BUILDING PROCESS IN POST-SOVIET SOCIALIST AREA: THE CASE OF KAZAKHSTAN

ABSTRACT

The disintegration of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991 marked the beginning of a new era in terms of both the political history of the world and the political geography of the Eurasia. Fifteen new states emerged in the geography where the dispersed USSR was located, an area ‘once ruled from Moscow as the center of a large field, [where] some had never become independent actors of international politics in the modern era’ (Aydın, 2005: 245). After gaining their independence, these states began to work in accordance with ‘building an appropriate nation for their state’. In this context, nation-building efforts in Kazakhstan will be discussed by taking into consideration the historical and international dynamics in the post-Soviet period in light of nation-building theories. In other words, the transition period from the Soviet imperial nation concept to the modern nation process in Kazakhstan will be analysed.

Key words: USSR, Nation, Nation-building, Nation-building in Kazakhstan.

Giriş: Kavram Olarak “Ulus” ve “Ulus İnşası”

Kavram olarak ulus, üzerinde birçok tartışma yürütülen ve dolayısıyla birçok tanımı bulunan bir fenomendir. Ancak Calhoun’un (2007) deyimiyle “evrensel ilkeleri” olmayan ulus, en genel ifadeyle “belli bir grubun kendini ortak dil, din, tarih, soy, mekan gibi unsurların biri, birkaçı ya da hepsi üzerinden tanımladığı siyasi ve kültürel bir birim” olarak tanımlanabilir (Aktoprak, 2010: 19).

Ulusun tanımlanması ve oluşumu üzerine üç farklı kuram söz konusudur: Birincisi, ulusu “inşa edilmiş bir cemaat” olarak Batı’da yaşanan ekonomik değişimlerin sonucu olarak gören Modernist yaklaşımdır. İkincisi, ulusu “verili” bir olgu olarak gören Primordial yaklaşımdır. Üçüncüsü ise, modernist yaklaşım ile primordialist yaklaşım arasında konumlanan etno-sembolcü yaklaşımdır.

Modernist yaklaşımı benimseyen kuramcılardan olan Ernest Gellner, Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson ulusların modern bir olgu olarak “icat edilmiş hayali cemaatler”¹ olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bu kuramcılara göre 17. ve 18. yüzyıllar arasında Batı’da yaşanan gelişmeler ulusların ortaya çıkmasında oldukça önemli rol oynamıştır. “Ticaret-aydınlanma-modernleşme-sanayileşme”nin yaşanması sonrasında “Pazar”ın gerektirdiği dil birliğinin sağlanması ulusu ortaya çıkaran temel gelişmelerdir. Bu noktadan hareketle ulus, sanayileşmenin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, ulus Batı merkezli bir kavram ve “sosyo-politik bir örgütlenme biçimidir” (Kurubaş, 2006: 114). Elie Kedourie’nin deyimiyle, ulus “19. yüzyılın başlarında Avrupa’da üretilmiş bir doktrindir. ...bu doktrin insanlığın doğal olarak uluslara ayrıldığını, ulusların birbirinden ayrı, anlaşılabilir bazı karakteristik özelliklerle bilindiğini ve tek meşru yönetim biçiminin, ulusların kendi kendini yönettiği sistem olduğunu savunur” (Colhaun, 2007: 16).

Milletleri tarihin başlangıcından beri var olan bir süreklilik biçiminde ele alan Primordial yaklaşıma göre etnik kimlik, insanların cinsiyeti gibi “doğal” bir durumdur. Etnik topluluklar ve ulusları “ezelden” beri var olan ve arasında ayırım yapılamayan unsurlar olarak ele alan primordialist yaklaşım *eskilcil*, *biyolojik* ve *kültürel* olmak üzere üç görüş halinde incelenebilir. Eskilcil görüş, primordial yaklaşımın literatürdeki ifadesi olan milletlerin eski çağlardan beri var olduğu ve çok fazla değişime uğramadan günümüze kadar geldiği varsayımı üzerinden temellenmektedir. Biyolojik görüş, etnik bağlılıkların kökenlerini genetik nitelikler ve içgüdülerde ararken, kültürel yaklaşım bu bağlılığın kökeninin “ortak inançta” aranması gerektiğini iddia eder. Başka bir deyişle, etnik grubu ya da millete biriciklik özelliği kazandıran onu diğerlerinden ayırmaya yarayan dil, din, tarih gibi unsurlara duyulan ortak inançtır (Özkırımlı, 2008).

Modernist yaklaşımın ulusun doğuşu konusunda yetersiz kaldığını iddia eden ve primordialist yaklaşımı ise reddeden etno-sembolcü yaklaşıma göre, ulus her ne kadar modern çağın ürünü olsa da yalnızca 18. yüzyılda yaşanan sanayileşme, kapitalizm ve modernleşmenin ürünü olarak ele alınamaz. Çünkü, modern dönemin ulusları mutlaka etnik kültürlerin gölgesinde vücut bulurlar (Özkırımlı, 2008: 210). Eski çağlardan gelen etnik toplulukların devamı olarak uluslar, kolektif geçmişin izlerini taşıırken aynı zamanda modern çağın bir ürünüdür. Bu görüşün önemli temsilcilerinden olan Anthony D. Smith'e göre, millet etnik ve kültürel unsurlardan bağımsız olarak ele alınamaz (Smith, 2004).

Ulusun yaratılmış mı, verili mi yoksa her iki bağlamda mı var olduğu üzerine tartışmalar bugün hala devam etse de ulusun bir sosyal inşa projesi olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle ortaya konan bir kavram olan *ulus inşası/nation-building*, “çok uzun bir tarihsel süreçte, başlangıçta birbirine gevşek bağlarla bağlanmış toplulukları, bir ulus devletin ona tekabül ettiği ortak bir toplum haline getirmeye yol açan sosyo-politik bir gelişim süreci”ni ifade etmektedir. Aynı zamanda ulus inşası bir siyasal ve ekonomik strateji olarak gerçekleşmektedir. Bu bağlamda ulus inşası “dış ve iç aktörler, çıkarlarına hizmet eder görünen ve belli bir takım işlevsel talepleri daha önce var olan düzenden daha fazla yerine getiren ya da güçlerini artıran veya rakiplerini zayıflatan ulus devlet çatısı altında kurulmuş siyasal sistem” anlamını da taşıyabilir. Bu çerçevede, imparatorlukların dağılması ve kolonyal sistemin çökmesi sonucunda Üçüncü Dünya’da yaşanan gelişmeler ulus inşasının tam da bu anlamını doğrulayan pratik olaylara sahne olmasına yol açmıştır. Bu süreçte, SSCB’nin Üçüncü Dünya’daki etkisinin önlenmesi için ulus inşası bir strateji olarak kullanılmıştır. Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde ulus inşası, gelişmiş ülke standartlarına ulaşabilmeyi vaat eden programlar şeklinde işlev görmüştür (Hippler, 2007: 10-11).

Genel olarak ulus inşasının iki ana model çerçevesinde gerçekleştirildiği varsayılmaktadır: Birincisi “toprak ve yurttaşlık esasına dayanan Fransız modeli iradeci ulus inşası, ikincisi ise dışa kapalı, etnik ve milli kimliğe dayanan, ulusu ortak köken, ortak dil aidiyeti olarak tanımlayan Alman” modelidir (Tunçer, 2009: 232). Fransız modeli ulus inşası “kültürel farklılıkları yadsımamasına” rağmen “tekliği” benimsediğinden asimilasyonisttir. Başka bir deyişle, çeşitli araçlar kullanarak bu tekliği sağlamaya çalışır ve gerekirse zor kullanır. Alman modeli olarak adlandırılan ikinci model ise, “ırksal birliğe” karşılık gelmektedir. Bu nedenden ötürü dışlayıcı bir özellik taşır (Kurubaş, 2006: 116). Temellendikleri bağlam farklılık gösterse bile iki modelin ulus inşa sürecinde kullandıkları araç ve yöntemler neredeyse aynıdır. Ortak tarih yazımı, dil, resmi eğitim ve askerlik bu araçların en önemlileridir. Söz konusu araçlarla sağlanması beklenen amaç, bireyin diğer

bireylerle birlikte kendisini “bir ulusun üyesi olarak” görmelerini sağlamaktır. Bu durum Balibar’ın deyimıyla “ bireyin doğumundan ölümüne dek bir gündelik pratikler ve aygıtlar ağıyla bir *homo nationalis* olarak” inşa edilebilmesiyle alakalıdır (Balibar, 2000: 117). Dolayısıyla, ortak vatan, dil, tarihsel geçmiş, anılar, mitler ve gelenekler gibi değerler bireyin *homo nationalis*’e dönüşmesinde rol oynayan ağlardır. Bu çerçevede ilerleyen başlıklarda bu ağlara yakından bakılacaktır.

Ulusta Mekan: Ortak Vatan

“Bir ulus tahayyül edilen bir insan topluluğundan daha fazlasıdır; çünkü bir mekânın da –bir yurdun- tahayyül edilmesi gerekir” (Bilig, 2003: 89). Özkırımlı, mekânın “milli toprak olarak yeniden inşa edilmesi”nin ulus inşa projesinde hayati öneme sahip olduğunu belirtir (Özkırımlı, 2010: 163). Ulusun ilişkilendirildiği mekân olarak toprak, herhangi bir toprak parçası değildir. Smith’e göre bu toprak, yurt özelliği gösteren, tarihi ve kutsal olduğuna inanılan bir topraktır. Tarihidir çünkü, milletin üzerinde nesiller boyu yararlı faaliyetlerde bulunduğu ve dolayısıyla bir kolektif hafızaya işaret ettiğine inanılır. Toprak üzerinde yaşanan savaşlarda kahramanların ölmesi, azizlerin dua edip savaşması dolayısıyla da biricik ve kutsaldır (Smith, 2004: 25). Smith, “ethnie² ile onun teritoryası arasında” bir özdeşleşme olduğunu iddia eder (Smith, 2002: 235). İnsanlar “bir yere kök salmış ve kimliklerini de bu kök salmadan türemiş olarak düşünürler”. Örneğin, sürgüne giden bir insan ülkesinden “bir avuç toprağı” yanına alır ya da vatan toprağına ayak bastığında ilk olarak eğilip yeri öper.

Ulusun ilişkilendirildiği teritorya aynı zamanda antikite özelliğine sahiptir. Vatan olarak işaretlenen teritoryanın başlangıç noktası “gizemli ve en eski zamanlara kadar uzanır”. Özellikle başlangıcı ifade eden bölgeler ayrı bir önem taşır (Smith, 2002: 235). Örneğin, Türklerin doğduğu mekân olarak ele alınan Orta Asya coğrafyası, tarihsel Türk kimliğini besleyen önemli bir coğrafi imgedir. Bu bölgelerde Türklere ait yapıların olması ve onların bugüne kadar korunup kutsal sayılması ise bu durumu pekiştirir. Smith bu durumu, “tarihsel sit alanları ve anıtların doğallaştırılması” olarak adlandırır. Bu bağlamda, şu an ki vatan ya da eski vatan ve üzerindeki “anıtlar, şahitlik etme niteliğini taşır ve değerli topraklarda uzun çağlar boyu ikamet etme ve sahiplenme erdemi üzerine bir iddiayla kurulmuş yegane kimliği ifade eder” (Smith, 2002: 238-239). Bu yegane kimlik Anderson’un deyimıyla, “vatanı için, genellikle de kendi seçimi olmayan vatanı için ölmek gibi benzeri olmayan bir manevi büyüklüğü barındırır” (Anderson, 2009: 42).

Yurt, tüm bunların yanında bir bütün olarak tahayyül edilir. Bu bağlamda Billig, şehirleşmiş bölgeler kadar geri kalmış bölgelerin de yurdun “ayrılmaz parçaları” olduğunu belirtir. “Yurdu bizim kılan özel nitelik, ülkenin sınırlarına kadar hiçbir eksilme olmaksızın devam eder ve sınırdan kesilir; sınırın öteki yanını belirleyen farklı yabancı özden ayrılır” (Billig, 2003: 90-91). Ulusu mekansal ve sembolik anlamda yabancı ötekiden ayıran en önemli pratiklerden biri haritalandırmadır. Haritalar, sembolik önemdeki mekanların ulusal dil kullanılarak işaretlendiği anavatanların ve ulusun coğrafi sınırlarının tahayyül edilmesine katkı sağlar. Böylece, vatan imgesi hem içeriye hem de dışarıya telkin edilir. “Uluslar açıkça belirlenmiş sınırlarda birden bire başlar ve biterler” (Billig, 2003: 90).

Vatan kadar ulus inşası bağlamında önemli olan bir diğer unsur ise toplumun tamamının konuştuğu, yazdığı ve ürettiği ortak dildir. Bu çerçevede ilerleyen başlıkta ulus inşa sürecinde ortak dilin işlevi üzerinde durulacaktır.

Ortak Dil

Dil, birçok teorisyenin üzerinde uzlaştığı gibi ulusal kimliğin en temel belirleyenlerinden biridir. Ancak, dilin bir ulusu işaret edecek şekilde kavranışına yol açan gelişmeler 16. yüzyıla rastlamaktadır (Aktoprak, 2010a: 181-182). Anderson’a göre dilin dönüşmesini sağlayan bu gelişmeler, Latincenin yalnızca kilisenin dili olması ve gündelik hayattan uzaklaşması, reformasyon ve dilin idari merkezleşmenin bir aracı olarak görülmesidir (Anderson, 2009: 54-56). 1789 Fransız Devrimi’nden sonra ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber dil, ulusal merkezleşmenin gerçekleştirilmesi ve kimlik oluşturulması aşamasında çok işlevsel hale gelmiştir. “Artık eski rejimin yöneten ile yönetilen arasındaki kültürel farklılığı kalkmakta, değişen sadakat odağı tebaayı vatandaşa dönüştürerek yönetenlerle hem aynı kültürün parçası yapmakta hem de tüm vatandaşları kamusal alanda eşit kılarak rejimin hiyerarşik sosyal yapısını dönüştürmektedir” (Aktoprak, 2010a: 183). Bu çerçevede dil “biz” olmanın bir sembolü ve toplumun dönüştürülmesinde bir “araç”tır. Dolayısıyla, “dil yönetilir, yönlendirilir ve hatta yeniden yaratılır. Herkesin bu ulusal dili konuşması için çeşitli mekanizmalara başvurulur” (Coşkun vd., 2010: 14). Eğitim, medya, edebiyat bu mekanizmalardan en önemlilerini oluşturmaktadır.

“Biz” olma bilincine hizmet eden bir araç olarak dil özellikle yazılı hale getirildiği anda kitlesel olmayı başarabilmiştir. Billig bir konuşma biçiminin “yazıya geçirilmesinin sağlayacağı gücün” hafife alınmaması gerektiğini söyler. Böylece, dilin diğer dillerden farklı olduğu iddiasına somut bir kanıt sağlanmış olacaktır (Billig, 2003: 44). Benzer şekilde

Anderson da dilin yazılı hale getirilerek yayın dili haline getirilmesiyle, dile “standartlaşma”, “sabitlik” ve “kadimlik” özelliklerinin kazandırılmasına yol açtığı için büyük önem atfeder (Anderson, 2009: 59-60). Bu bağlamda dil, romanlar, şiirler ve özellikle gazeteler aracılığıyla kitlesel bir yaygınlığa kavuşabilmekte ve bu unsurlar aracılığıyla verilmek istenen mesaj kitlesel manada tüketilme imkanına kavuşmaktadır. Anderson’a göre “bir kurgu olarak gazetelerin neredeyse eş zamanlı olarak tüketilmesi” “bir kitlesel ayini mümkün kılar”. Bu kitlesel ayin “hayali bir cemaatin dünyevi, tarihsel bir saate bağlanmış bir biçimi”dir ve bundan dolayı sürekli olarak tekrarlanır (Anderson, 2009: 50).

Ulus inşası bağlamında kitaplar, şiirler ve anıtlar aracılığıyla sürekli hatırlatılarak tekrarlanan bir diğer unsur ise ortak tarihsel geçmiş ve mitlerdir. Böylece, ilerleyen başlıkta, ulus inşası kapsamında ortak tarihsel geçmiş ve mit inşası tartışılacaktır.

Ulus Düşüncesinde Tarihsel Geçmiş ve Mitler

Geçmişsiz uluslardan söz etmek çelişkili bir durumu işaret eder. Hobsbawm’a göre, ulusu ulus yapan geçmiştir ve ulusun mutlaka ortak bir bellek üzerinde kurulması gerekir (Özkırımlı, 2008: 166). Paylaşıldığı düşünülen ortak geçmiş, nesilleri ortak birikime eklenen tecrübelerle birleştirerek onların bütünleşmesini sağlar (Smith, 2002: 51). Smith ortak tarihsel geçmişin ulusun tahayyül edilmesindeki önem ve işlevini şöyle belirtir: “Bütünleştirilmiş bir geçmişin ortaya çıkarıldığı ve bir müze tarzında yeniden sunulduğu tarihsel bir drama aracılığıyla elitlerin ve halk kitlelerinin etnik birliğine ilişkin bir hayal sunmak ve böylece modern endüstrileşme ve bilimin yol açtığı tehlikeli düzeyde parçalanma ve yabancılaşma karşısında kolektif alinyazısını ve toplumun daha derin anlamlarını canlandırmak” (Smith, 2002: 223). Ancak burada söz konusu edilen geçmiş, pür gerçek olayları yansıtan geçmiş değildir. Buradaki geçmiş, Calhoun’un deyimiyile, “sadece herkesi hatırlama meselesi değil, cesaret kırıcı bölümleri”n silindiği bir geçmiştir (Calhoun, 2007: 72). Bu anlamda geçmiş, ulusun tahayyül edilmesi aşamasında “yeniden inşa edilir”. Başarılı bir ulus tahayyülünün gerçekleştirilmesinde elzem olan geçmişin “tek ve birleşik” bir şekilde inşa edilmesi için Smith (2002: 245), aşağıdaki sekiz ögeyi barındırması gerektiğini öne sürer:

1. *Zamandaki başlangıç miti; yani topluluğun ne zaman “doğduğu”;*
2. *Mekandaki başlangıç miti; yani topluluğun nerede “doğduğu”;*
3. *Soy miti; yani kim bizi doğurdu ve nasıl onun soyundan geldik;*
4. *Göç miti; yani nereleleri aşyp geldik;*
5. *Kurtuluş miti; yani nasıl özgürleştik;*

6. *Altınçağ miti; yani nasıl büyüydük ve kahraman olduk;*
7. *Çöküş miti; yani nasıl bozulduk ve fethedildik/sürgün edildik;*
8. *Yeniden doğuş miti; yani eski şanlı günlerimize nasıl dönebiliriz.*

Ortak tarihsel geçmişte kuşkusuz ki özneler de söz konusudur. Kimi zaman bu özneler “gurur duyulacak” kahramanlarken, kimi zaman ise “ders çıkarılması ve yaptıkları asla tekrarlanmaması gereken” ibretlik öznelerdir. Ancak ulus inşasında öncelikli kullanılan ve öne çıkarılan özneler elbette ki ulusa tarihte *Altın Çağ*’ını yaşatmış gurur duyulan kahramanlardır³. Örneğin, Kral Arthur, William Tell ve Akhilleus gibi kahramanların zihinlerde yarattığı etki inkar edilemez. Böylece kahramanlar, “kendisinin kandaş ve ruhsal ataları olduğunu iddia edenleri harekete geçirip birleşmelerine yardımcı olabilen bir ortam ve atmosferi ifade eder” (Smith, 2002: 250). Bu kahramanların isimleri geçmişte şimdiki nesillere hatırlatmak amacıyla cadde ve meydanlara verilir. Smith’in kahramanları çoğunlukla savaşlarda zafer kazanma eylemine referansta bulunan gerçek ya da gerçek dışı efsanevi öznelerdir. Öte yandan modern zaman kahramanlığı birçok çeşitli alanı referans noktası olarak alabilmektedir. Örneğin, tıp ya da edebiyat alanında başarılarla imza atmış kişiler de günümüzde ulusal aidiyetin pekişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Tekeli, ulus inşası sürecinde üretilen tarihsel anlatının bütün kesimler tarafından anlaşılabilir kadar basitleştirilmiş ancak duygusal olarak insanları coşturabilecek bir metin olma özelliği göstermesi gerektiğini ifade eder (Tekeli, 1997: 134-135). Dolayısıyla, bu süreçte ulusal şair ve romancılara oldukça önemli görevler düşmektedir. Bu kişilerin ortaya koyduğu ürünlerde “toprak ve geçmişe duyulan özlem” betimlenir (Özkırımlı, 2010: 164). Böylece halka kim oldukları öğretilerek, onların kökenleriyle ilişkili oldukları hissi yaratılır. Dahası, halkın geçmiş dönemlerinin ruhu drama şeklinde nakledilerek, yeniden canlandırılarak söz konusu topluluğun “kaderinin bir parçası” haline getirilir (Smith, 2002: 232). Billig’in deyişiyle bu şekilde “tüm bunlara bir eşsizlik ve bütünlük –bizim eşsizliğimiz ve bütünlüğümüz- duygusu aktarılır” (Bilig, 2003: 87).

Tarihin inşa edilmesi süreci yukarıda da değinildiği gibi bir “seçme sürecini” beraberinde getirir. Dolayısıyla, ulusun hatırlamak istemediği olaylar, talihsizlikler inşa sürecinden dışlanır. Burada daha çok söz konusu olan Şanlı tarihin olay ve kahramanlarıdır. Böylece tarihin inşa edilmesi süreci ya da tarih yazımı aynı zamanda mit oluşturucu bir işleve de sahiptir. Miti “geleneksel toplumların genellikle insanüstü oluşlarını içeren anlatı” şeklinde tanımlayan Heehs, mitlerin insanüstü veya insana içkin olmalarından ziyade önemliliğinin kolektif hafızanın oluşturulmasında oynadığı işlevsel rolde olduğunu belirtir. Böylece,

milliyetçi mitler, “milletin geçmişini ve dünyadaki yerini seçici olarak aktaran anlatılar” olarak işlev görür (Akt. Yapıcı, 2009: 4). Bu anlatıların konularını milletin “geçmiş, şimdi ve gelecekle ilişkisini tanımlayan savaşlar, yıkımlar, dirilişler, uyanışlar, zaferler, altın çağlar, yenilgiler, dirençler ve daha birçok olay, sosyal pratik ve süreç, kişilikler, gelenekler, ülke/toprak, soy ve medeniyet bağlantıları oluşturabilir” (Yapıcı, 2009: 5).

Ulus İnşasında Semboller

Semboller, “bireylerin ve grupların toplumsal etkileşim içinde davranışları etkileme ve denetleme amacıyla araçlaştırdıkları imgeler, nesnelere ve etkinliklerdir” (Özkırımlı, 2010: 170). Ulus inşasında kullanılan sembollerini McClintok “...-bayraklar, üniformalar, havayolu logoları, haritalar, marşlar, milli çiçekler, milli mutfaklar ve mimari” şeklinde ifade etmiştir (Akt. Özkırımlı, 2010: 170). Temel olarak bireyleri harekete geçirmeye hizmet eden semboller, Smith’in belirttiği üzere toplumsal bağlamdaki dayanışmanın dönüşüp yenilenmesinde önemli bir güce sahiptirler. Dahası, semboller, münferit olaylar karşısında toplumsal tutumun oluşması, kurumların meşruiyeti, inanç ve davranış kalıplarının oluşması ve pekişmesi aşamasında elzemdir (Tunçer, 2009: 244). Dolayısıyla, semboller birer “anlamlandırma araçları” olarak işlev görerek gündelik hayatın anlam dünyasının düzenlenmesinde belirleyicidir. Özellikle, bayrak sembolü bu aşamada önemli bir örnektir. Ulusun asli sembolü olarak bayrak, neredeyse ulusun bulunduğu her ortamda bulunur. ABD’de ilk ortaya çıktığında karmaşanın ve belirsizliğin azaltılmasında bir işaret olarak kullanılan bayrak, günümüzde mesaj iletiminde “pragmatik bir araç olarak kullanılmaktadır”. Aynı zamanda milli bayrak, “milletin kutsallığını simgeler; sadık vatandaşlar tarafından ona saygı gösterilir ve protesto etmek isteyenler tarafından törensel bir şekilde aşağılanır” (Bilig, 2003: 52). Bayrağın nasıl kullanılacağı kurallara bağlıdır ve bayrağa karşı yapılan her türlü saygısızlık cezalandırılır. Bilgin’e göre, böylesi önemli bir sembol olan bayrağın ilettiği mesaj ise “güçlüyüz ve bir aradayız”dır (Bilgin, 2007: 225). Dolayısıyla, bayrağın rengi ve üzerinde kullanılan logolar bu mesajı pekiştirecek niteliktedir. Örneğin, Türk bayrağına rengini veren kırmızı “Kurtuluş Savaşı’nda şehit olan Türk askerlerinin kanlarını” işaret etmektedir.

Ulusun tahayyülünde kullanılan bir diğer sembol de anıtlardır. Anderson, “milliyetçiliğin modern kültürünün hiçbir sembolü(nün), Meçhul Asker mezar ya da anıtları kadar şaşırtıcı ve kayda değer” olmadığını belirtir. Her ne kadar içi boş olan bu anıt mezarlar teşhis edilebilirlik ve fanilikten yoksun olsalar da bu mezarların her yanına “hayaletimsi ulusal imgeler sinmiştir” (Anderson, 2009: 23). Meçhul asker anıtları, şehitlikler, kurtuluş

savaşı temsilleri ve elbette ki önder anıtları şehrin meydanlarına birbirinden çok farklı olmayan formlarla serpiştirilerek halka sonsuz bir hatırlatma işlevini gerçekleştirir. Ulus için önem taşıyan günlerde o anıtların etrafında toplanılır, şehitlikler ziyaret edilir ve bir tür anma işlemi gerçekleştirilir. Dolayısıyla, bireylerin ulus için önemli olan olay ve kişilikleri unutmalarına izin verilmez.

Ulusun tahayyülünde bayraklar ve anıtlar kadar önemli olan bir diğer sembol ise ulusal marşlardır. Ulusal marş⁴, bir milletin bağımsızlığının ifadesi olarak egemen otorite tarafından onaylanmış ve halk tarafından benimsenmiş ve bazı durumlarda seslendirilen sözlü müzik parçası olarak tanımlanmaktadır. Billig'e göre ulusal marş "evrensel bir hususiyetin işaretidir" ve "ulusun eşsizliğinin evrensel olarak stilize olmuş bir şekilde kutlanmasını talep eder" (Billig, 2003: 102). Dolayısıyla, her ulusun kendine ait bir marşa sahip olması beklenir. Bu marşlarda genellikle ulusa seslenilir, o ulusa ait özellikler ve hassasiyetlere yer verilir. Örneğin Mehmet Akif Ersoy'un kaleme aldığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1921'de ulusal marş olarak kabul ettiği İstiklal Marşı'nda *ben ezelden beri hür doğdum hür yaşarım* ifadesiyle Türk ulusunun karakteristik özelliklerine ve tarihsel geçmişine referansta bulunulur.

Ulus inşasında kullanılan semboller ve taşıdıkları anlamlar sabit ve değişmez nitelik göstermezler. Başka bir deyişle, bir topluma ait semboller zaman içinde ya da çeşitli olaylar sonucunda değişebilir ya da yerlerine yenileri ikame edilebilir. Örneğin, bir savaş sonucunda öncelikle karşı tarafı belirten semboller yıkılır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan birçok devlet öncelikle şehirlerdeki Stalin heykellerini kaldırıp yerlerine "yeni ulusları işaret eden" heykeller yerleştirmişlerdir. Dolayısıyla, semboller ve taşıdıkları anlamlar ne kadar güçlü olursa olsun değişebilir özellik göstermektedirler. Her ne şekilde değişime uğrarsa uğrasın bayraklar, anıtlar ve milli marşlar gibi semboller Özkırımlı'nın deyişiyle "kollektif bilinç ya da milli öznelik için bir alfabe oluşturmayı hedefler" (2010: 172). Dolayısıyla, ulus inşasında bireylerin tek bir bütünün parçasıymış gibi hissetmelerinde oldukça önemli rol oynarlar. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla beraber bağımsızlığını kazanan Kazakistan'da bu alfabenin nasıl oluşturulduğuna geçmeden önce ilerleyen başlıkta SSCB döneminde ulus inşa süreci üzerinde durulacaktır.

SSCB Döneminde Ulus İnşa Süreci

Orta Asya coğrafyası 1865-1920 yılları arasında Rus işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, bu bölgede yaşayan topluluklara bu tarihten itibaren "Ruslaştırma ve

Ortodokslaştırma politikaları” uygulanmıştır. Bu süreçte Rus dil ve kültürünü etkinleştirmek amacıyla topluluklar arasındaki bazı “ayrılıklar/anlaşmazlıklar/düşmanlıklar” ve dilsel farklılıklar derinleştirilmiş özellikle Türk topluluklarına farklı kimlikler oldukları telkin edilmiştir (Kurubaş, 2006: 119). Bu süreçte, Türk lehçeleri ve ilahiyat üzerine çalışan Nikolay İlminskiy’nin projeleri uygulanma alanı bulmuştur. İlminskiy, Rus olmayanları Ruslaştırmanın tek yolunun Rusça’nın ve Hıristiyanlığın yaygınlaştırılması olduğunu belirtmiştir. Bunun için diller lehçe ve şivelere ayrılarak birçok yazı dili üretilmiş aynı zamanda Rusça bir *lingua franca* olarak zorunlu kılınmıştır. Topluları asimile etmeye yönelik uygulanan bu politikalar, büyük oranda istenilen düzeye ulaşmış ve toplulukların kimlik bilinci geliştirmelerine büyük ölçüde engel olmuştur. 1917 Ekim Devrimi sonrasında kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de Çarlık Rusyası’nın Rus kimliğini etkin kılmak yolundaki politikalarını devam ettirmiştir. Ancak, Çarlık Rusyası’ndan farklı olarak Bolşevikler’in temel amacı Ortodokslaştırma değil, Sovyetleştirme olmuştur. Başka bir deyişle, bu dönemde amaç, Sovyetik bir ulus oluşturmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Bolşeviklerin öngördüğü sistemdeki bireylerin dili Rusça, dini ateizm ve milliyeti ise Sovyet olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda ulaşılması istenen nihai hedef “Birliği oluşturan halkların her birinin kendi ulusal kimliğini bir kenara bırakıp, Sovyet üst kimliği altında birleşip, Sovyet halkını oluşturmalarıdır”. Turan, söz konusu nihai hedef için izlenen politikaları yedi madde halinde sıralamıştır (Aslıhan, 2010):

1. 1920’lerle 1930’ların başında uygulanan yerleştirme politikaları, yani yerel halktan kişilerin Sovyet idaresi kadrolarına alınması;
2. 1930’larda ulusal eğitim ve ulusal kadrolara dokunmadan yapılan sosyo-ekonomik dönüşümler;
3. Her cumhuriyetin kendi sınırları içinde siyasi ulusçuluk gütmeyen etnodilsel kültürlerin oluşturulması;
4. Emperyal merkez-çevre ilişkileri;
5. Gelenekçiliğin, yani geleneksel uygulamaların ve toplumsal yapıların ayakta kalması;
6. Bölgeciliğin, yani Sovyet yönetimleriyle halk arasında kayırmacılık, himayecilik ve belli ölçülerde ulusal duygular ve ekonomik özgürlükler üzerine kurulu bağların geliştirilmesi;
7. Yurtseverlik, yani SSCB’ye bağlı olmak kaydıyla yerel ulusçulukların desteklenmesi.

Sovyet anlayışına göre her ulus kendi toprağına sahip olmalıdır. Hatta bu durum, Bolşevikler tarafından 3 Aralık 1917 tarihinde hazırlanan “Rusya’nın ve Doğu’nun Bütün

Müslüman Emekçilerine” adlı bildirgede açıkça görülmektedir: “Kendi memleketinize kendiniz sahip olunuz. Kendi hayat ve geçiminizi kendi arzu ve bünyenize göre düzenleyiniz. Sizin buna hakkınız vardır. Çünkü mukadderatınız elinizdedir. Biz bayraklarımızla bütün dünyanın mazlum milletlerine hürriyet götürüyoruz”⁵. Bu ifadeye karşın, SSCB devletlerin bağımsızlığını tanımamıştır. Bu çerçevede, Sovyet iktidarı “kendi ütopyik ve insan mühendisliği görüşleri doğrultusunda planlı habitatlar ve biyotoplar (yaşam alanları) yaratmış, ülkeler için topraklar tahsis etmiştir” (Fragner, 2004: 32). 1924 yılında bütün idari varlıklar feshedilip “bir etni-bir toprak ilkesi” çerçevesinde Orta Asya haritası toplumların dil ve bölge gelişmişlik düzeyleri göz önünde bulundurularak yeniden çizilmiştir. Böylece, idari yapılanma Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, özerk cumhuriyetler, özerk bölgeler ya da ulusal topraklar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ekonomisi gelişmiş, kapitalist üretim biçimi ve piyasaya sahip olan uluslar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, daha az gelişmiş uluslar ise “özerk cumhuriyet, özerk bölge/oblast ve ulusal toprak/okrug” statüsüne alınmışlardır. Ulus/natsya olan devletlerin “ulusal dil, bayrak ve ulusal marş gibi simgeler” edinmelerine izin verilmiştir. Ayrı dil edinme hakkı tanınan özerk cumhuriyetler ise Sovyet Cumhuriyeti’ne bağlandırılmışlardır (Kurubaş, 2006: 120).

Bu idari bölümlendirmeler sonucunda 1 Rusya Federal Sosyalist Cumhuriyeti, 14 Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 20 özerk cumhuriyet, 8 özerk bölge ve 10 ulusal bölge olmak üzere 53 idari birim oluşturulmuştur (Roy, 1997: 105). Dahası, bu süreçte 15’i ulus düzeyinde olan yaklaşık 100 tane etnik grup yaratılmıştır. Roy, tüm bu çabaların iki önemli nedenden kaynaklandığını belirtir: Birinci neden, “Panislamist ve Pantürkist kadroları parçalamak, yani etnik grupları birbirinden farklılaştırmaktır”. İkincisi ise, Türk topluluklarının Sovyet yönetimine karşı ortak hareket etme olasılıklarını imkansız hale getirmektir (Roy, 1997: 107). Bu nedenlerden ötürü birçok Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’te uygulanan politikalara Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti özelinden bakıldığında Roy’un haklılığı görülebilir.

Kazakistan’da⁶ da 1920’li yılların başından itibaren kazakları *homo sovieticus*’a dönüştürmek için asimilasyon politikaları uygulanmıştır⁷. Öncelikle dil alanında vücut bulan bu politikalar bağlamında coğrafyada yaygın ve uzun zamandır kullanılan Arap alfabesi yasaklanmış ve Latin alfabesine geçilmiştir. 1921 yılında merkezi hükümetle yapılacak resmi yazışmaların Rus diliyle yapılacağı kararı çıkarılmış, ardından 1938 yılında Kazak okullarında Rus dilinin öğretilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Aynı zamanda, Kazak tarih ve kültürü üzerine yapılan araştırmalar Rusça metinler halinde topluma sunulmuştur. 1939 yılında yeniden alfabe değiştirilerek Kiril alfabesine geçilmiştir. Alfabelerin bu şekilde değiştirilişi iki önemli sonuca yol açmıştır: İlk olarak, bu alfabelerle yaratılan diller sonucunda iletişim

alanında ciddi problemler yaşanmıştır. İkinci olarak ise, yeni oluşturulan alfabelerle eğitim alan genç neslin geçmişle bağlantıları koparılmıştır.

Dil ile beraber Sovyetleşmenin önünde engel olarak görülen bir diğer alan ise din olmuştur. Çarlık Rusyası döneminde Orta Asya coğrafyasında en fazla Müslüman'a sahip ülke konumunda olan Kazakistan'da SSCB dönemiyle beraber dini okullar, camiler ve kuran kursları da kapatılarak bu kurumlarda çalışan kişiler sürgüne gönderilmiştir. Dine karşı uygulanan bu politikaların ardında yatan neden ise İslamiyetin, laik, bireyci ve modern sosyalist hayatın ihtiyaçlarıyla örtüşmemesi ve Türklerin birleşmesine yol açma ihtimalini taşımasıydı (Auyessova, 2010: 134, 143).

Kazakların *homo sovieticus*'a dönüştürülme sürecinde dil, din alanında yapılan çalışmalar kadar coğrafyaya tarımsal reformlar çerçevesinde gerçekleşen "kitleşen göçler" de oldukça etkili olmuştur. 1940'lı yıllarda Kazakistan toprakları "bakir topraklar" olarak nitelendirilmiş ve bu toprakların tarıma açılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Kazakistan topraklarının büyük çoğunluğunun tarıma açılması Rus ve Ukraynalı çiftçi göçüne neden olmuş ve 1959 yılında Kazaklar azınlık durumuna düşmüşlerdir. Emre, bu tarihte Kazakistan'da yaşayan Kazakların oranının %30, Rusların oranının ise %43 olduğunu belirtir (Gürbüz, 2004: 208). Bu bağlamda, Bolşevik Devrimi sonrasında başlayıp SSCB'nin dağılmasına kadar uygulanan *homo sovieticus* politikaları kapsamında "bir yandan yerel dil ve tarih abartılarak Türk topluluklarının farklılıkları pekiştirilmiş, öte yandan da yerel kültür ve gelenekler büyük oranda tahrip edilerek yerini Rus kültür ve geleneklerinin alması sağlanmıştır" (Ayan, 2011: 11). Ancak SSCB'nin dağılmasıyla beraber ulus oluşturma ve kimlik politikaları ve bu anlamda *homo nationalis* oluşturma çabaları yeniden gün yüzüne gelecekti.

1985 yılında birliğin başkanı olan Mihail Gorbaçov'un 25 Aralık 1991 tarihinde istifa etmesiyle dağılan SSCB, milliyetçilik hareketlerinin tersine çoğunlukla ekonomik odaklı nedenlerle dağılmıştır. Özellikle, SSCB'nin Batı Bloku ile girdiği silahlanma yarışı birliğin ekonomisine ciddi darbeler vurmuştur. 1980'li yıllarda başlayan parçalanmayı önlemek için Gorbaçov, *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma) politikalarını uygulamış ancak bu politikalar da birliğin parçalanmasını önleyememiştir. Ancak bu politikalar, siyasal, ekonomik ve çeşitli sosyal hakların yönetim tarafından verilmesine ve coğrafyada fikir ve ifadelerin özgürce ifade edilebileceği atmosferin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Gelner, Mihail Gorbaçov'un uyguladığı *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma) politikalarının Sovyet coğrafyasında milliyetçilik hareketlerinin yükselmesine yol açtığını ifade eder (Gelner, 1992).

Sovyetik Ulustan Yeni Ulus'a: Kazakistan'da Ulus İnşası

Günümüzde ulus-devletlerin uluslararası ilişkiler alanında artık temel aktör olmadıkları varsayımları çoğunlukla yapılsa da, ulus devletler hala önemli birer siyasi aktör olma özelliğini sürdürmektedirler. Bu çerçevede, 1991 yılında Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan diğer devletler gibi 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kazakistan⁸ da modern ulus devletler sisteminde yer alabilmek ve böylece uluslararası alanda kabul görmek amacıyla ulus devlet olma yolunda politikalar oluşturmaya ve bunları uygulamaya başlamıştır. Bu politikalarla “Kazakların geçmişi 2500 yıl öncesine uzanan eski köklü bir millet oldukları, pek çok devlet kurdukları, üstelik bu devletleri bugün ki Kazakistan'da kurdukları, ayrıca bu devletlerin ‘barbar göçebeler’ olmadıklarını, insanlığa katkı yapmış parlak uygarlıklar kurdukları” şeklinde sunulmaya çalışılmıştır (Gürbüz, 2004: 199). Bu bağlamda, öncelikle ulusal marş yazılmış, Kazakların tarihi yeniden inşa edilmiş ve eğitim politikaları baştan aşağı değiştirilmiştir.

Kazakistan'da Ulusal Dilin İnşası: Rusçadan Kazakçaya

Ulus devlet, ister ırk ister vatandaşlık temelli olsun kültürel ve dilsel anlamda homojen bir milleti gerektirir. Buna karşın Kazakistan nüfus bakımından oldukça çeşitli etnik bir yapıya sahiptir. 15.301.400 kişilik nüfusa sahip olan Kazakistan'da 120'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Bu çerçevede, nüfusun %59'u Kazak, %26'sı Rus ve %15'i ise Ukraynalı, Özbek, Uygur ve Tatarlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, bu durum dil anlamında da sorunlu bir yapıyı beraberinde getirmiştir. Rusçanın ülkedeki uzun süreli hakimiyeti Kazakçanın kullanım alanlarını oldukça sınırlandırmıştır. Kırsal alanda yaşayan Kazaklar Kazakçayı kullanırken, kentte yaşayan Kazaklar arasında ise gündelik hayatta çoğunlukla Rusça kullanılmaktaydı. Yeni devletin bağımsız dili olarak Kazakça bağlamında atılan en önemli adım 22 Eylül 1989 tarihinde Kazakistan Komünist Partisi Başkanı Nursultan Nazarbayev'in çalışmalarıyla Rusça resmi dili yanında Kazakçanın “devlet dili” olarak kabul edilmesidir. Kazakçanın halk arasında etkinliğini artırmak için ise öncelikle 21 Ekim 1989 tarihinde *Kazak Dili Kurumu* ve 1992 tarihinde *Uluslararası Kazak Dili Kurumu* kurulmuştur.

Dil, oluşturulan kurumlar ve belgelerle koruma ve güvence altına alınsa da, ulus inşası bağlamında kimlik, gücünü toplumun büyük kesimince paylaşılan ortak dilden alır. Bu çerçevede “eğitim, merkezi iktidarın ortak yasama, yürütme ve yargı erki dışında ortak kültür arayışının temel ajanı ve ulus inşa sürecinde vatandaş ile devlet arasında ortaklık kurmanın temel araçlarından” biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ulus inşa süreci eğitim ile birlikte “ortak

dil ve tarih nosyonuyla” ülkenin tamamında varlık gösterebilmektedir (Aktoprak, 2010a. 188). Bu bağlamda, Kazakistan’da da Kazakçanın gündelik hayat dili hatta bir *lingua franca* olması için eğitim oldukça önemli bir rol oynamıştır. Boranbayeva, bu süreçte “çocuk yuvaları, ilkokul, ortaokul, lise, kolej, yüksek öğretim kurumlarında geçmişte Rus dilinde eğitim gören sınıflarda derslerin Kazakça” işlenmeye başladığını ve liselerden mezun olan kişilerin zorunlu olarak Kazakça sınavına tabi tutulduğunu ifade etmektedir (2004: 35).

Ulus inşa sürecinde Kazakça yalnızca eğitim alanında değil resmi yazışmalarda da zorunlu dil haline getirilmiştir. Özellikle kurumlar arasında gerçekleştirilen yazışmalar Kazakça yapılmaya çalışılmıştır. Ancak Boranbayeva, çalışmasında Rusçanın resmi yazışmalarda Kazakçadan daha fazla kullanıldığına dikkat çeker. Kazakça hazırlanan resmi evrak oranı yalnızca %10 iken, Rusça hazırlanan resmi evrak oranı ise %90 olarak görülmektedir. Dahası, Ekonomi, Maliye ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı gibi kurumlarda yazışmalar bu bakanlıklarda çalışan memurların Kazakça bilmemesi nedeniyle yalnızca Rusça yapılmaktadır.

Rusçanın hakimiyeti yalnızca gündelik hayat ve resmi yazışmalarla sınırlı değildir. Kazakistan siyasal hayatının da Rusçanın hakimiyetinde olduğu görülmektedir. Rusçanın anayasada resmi dil statüsüne sahip olması nedeniyle Kazakistan parlamentosunda kanunlar ve yasa tasarıları öncelikle Rusça yazılıp daha sonrasında Kazakçaya çevrilmektedir. Aynı zamanda parlamentoda yürütülen tartışmalar da Rusça yapılmaktadır (Boranbayeva , 2004: 38).

Kazak elitleri, Kazakistan’da ulus inşa sürecinde Kazakçanın etkililiğini artırmak için medyayı da kullanmışlardır. “Dil Kanunu’nun medya araçları ile ilgili 18/2 maddesinde: *Devlet dilinin kullanılması amacı doğrultusunda mülkiyet şekline bakılmaksızın televizyon ve radyo yayınlarında devlet dilindeki yayınların hacmi, zamanı ve süresi açısından başka dillerde verilen haberlerin toplamından az olmamalıdır* denilmiştir” (Boranbayeva, 2004: 37-38). Boranbayeva’nın aktardığı ve 2002 yılında yapılan araştırmaya göre, her ne kadar Dil Kanunu’nda Kazakça yayın saatinin diğer dillerde yapılan yayın saatinden az olmaması vurgulanmışsa da Kazakistan’da Kazakça yapılan televizyon yayını 333 saat iken, Rusça yapılan televizyon yayını 766 saattir.

Kazakistan ulus inşa sürecinde Kazakçanın devlet dili olarak kabul edilmesi, eğitimde Kazakçanın zorunlu dil haline getirilmesi, resmi yazışmaların Kazakça yapılması kararının alınması ve nihayetinde medyada Kazakça yayın saatinin diğer dillerde yapılan yayın saatlerinden az olmaması hükmünün Dil Kanunu’nda kabul edilmesi gibi unsurlar yukarıda da görüldüğü üzere Kazakçanın ulusal bir dil olarak ulusun tamamı tarafından konuşulan ve

paylaşılan bir dil olması konusunda yeterli olamamıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri olarak kuşkusuz ki Rusçanın anayasada resmi dil ancak Kazakçanın da devlet dili statüsünde olmasıdır. Oysa ki, “ortak tek bir dil” ulus devletin en önemli önkoşullarından birini oluşturmaktadır. Bundan dolayı, neredeyse bütün ulus devletlerde ülkenin her tarafına yayılması amaçlanan tek bir resmi dil söz konusudur. Ancak bu durum günümüz Kazakistan’ında henüz gerçekleştirilememiştir. Kazakistan’da bir dilin diğerine üstün olarak konumlandırıldığı ikili bir dilsel yapı söz konusudur. Ancak ulus-devlet homojen, sabit ve standart bir dili gerektirmektedir tıpkı standart, tek bir tarih ve mitler gerektirdiği gibi.

Kazakistan’da Ortak Tarih ve Mitlerin İnşası

Ulus, ulus yapan ortak olarak paylaşıldığına inanılan geçmiştir ve ulus mutlaka bir bellek üzerinden temellendirilmelidir (Özkırımlı, 2010. 166). Ulusun inşası bakımında elzem olan “ortak tarih”, Kazakistan’da 20. yüzyılın başına kadar SSCB tarihçileri tarafından belirlenen, “Lenin’in ideallerini destekleyen” ve eğitim kurumları aracılığıyla kurumsallaştırılmış bir alan olmuştur. Bu çerçevede, Sovyet tarih inşasında Kazak tarihi belirli unsurların içselleştirildiği, göçerlik gibi belirli unsurların ise dışlandığı bir pratikler dizisiyle şekillendirilmiştir. Aynı zamanda, tarihin meşruiyeti Sovyetik kaynak ve mitlerle desteklenmiştir. Ancak, 16 Aralık 1991 tarihinde Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla oluşturulmaya çalışılan “Kazak ulusal kimliği”ne hem bir ortak bellek yaratmak hem de meşruiyet kaynağı sağlamak adına yeni tarih yazımı politikaları benimsenmiştir. Bu bağlamda, öncelikli olarak 1991 yılında hükümete bağlı olarak kurulan Kazak Eğitim Akademisi tarafından tarih ders kitapları kapsamlı değişikliğe uğratılmıştır. 1995 yılında ise, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev’in yönetimindeki Devlet Politikası Milli Kurulu’na “Kazakistan Cumhuriyeti Tarih Bilinci’ni Kurma Belgesi” oluşturulmuştur (Yapıcı, 2009: 12).

Smith, ortak tarihsel geçmişin mutlaka başlangıç ve mekan mitine sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bu duruma uygun olarak, bağımsız Kazakistan tarih yazımında Kazak devleti “antik çağlardan beri Kazak topraklarında var olan büyük göçer imparatorlukların ve kağanlıkların devamı” şeklinde ele alınmıştır (Yapıcı, 2009: 11-12). Aynı zamanda bu yeni tarih yazımında, SSCB tarih yazımında dışlanan bir unsur olan göçerlik Türk medeniyetinin kaynağı olarak yüceltilmekte ve Kazakların kökenlerinin ezel ve ebed olduğu vurgusu yapılmıştır. Ulusun ezel ve ebed olduğu vurgusu arkeolojik kazılarda bulunan bulgularla da sürekli olarak desteklenir. Yapıcı, “bir milyon yıllık tas aletlerin Güney

Kazakistan'daki arkeolojik kazılarda bulunmasının, Kazakistan'ın erken ve orta paleolitik çağlarda dünyanın önde gelen yerleşim alanlarından biri olduğu iddiasını kuvvetlendirmek" için kullanıldığını ifade eder. Dahası, "söz konusu bulgular, aidiyet iddiasında bulunulan Türki medeniyetin tarihsel derinliğini ve Kazakistan topraklarının tarihin üstün medeniyet ve devletlerine ev sahipliği yaptığını kanıtlama konularında araçsallaştırılır" (Yapıcı, 2009: 13-14).

Ulusun nereden ve ne zaman geldiği konusunda bir kaynak sunmanın önemi kuşkusuz tartışılmazdır. Ancak ulus inşa sürecinde bu derece önemli olan bir diğer unsur ise ulusa Altın Çağını yaşatmış ata ve kahraman mitleridir. Yapıcı'ya göre, "milliyetçi mitler, milletin geçmişini ve dünyadaki yerini seçici olarak aktaran anlatılar"dır. Böylece, bu anlatıların konularını milletin "geçmiş, şimdi ve gelecekle ilişkisini tanımlayan savaşlar, yıkımlar, dirilişler, uyanışlar, zaferler, altın çağlar, yenilgiler, dirençler ve daha birçok olay, sosyal pratik ve süreç, kişilikler, gelenekler, ülke/toprak, soy ve medeniyet bağlantıları oluşturabilir" (Yapıcı, 2009: 5). Bu çerçevede, Kazak tarih yazımında kahramanlık mitleri Aakalar, Moğollar ve Göktürkler'e referansla oluşturulmaya çalışılmıştır. Doğal olarak bu kahramanlar, ulusu baskıdan kurtaran, savaşlarda zaferle taçlandıran yenilmez kahramanlar arasından seçilir ve betimlenir. "Örneğin Kazak Hanlığı'nın kurucuları Kerei ve Janibek Hanlar (1465–1480 arası yönetimde), Çarlık Rusyası ve Çin'in çift yönlü baskısına direnmeye çalışan Ablay Han (1771–1781 arası yönetimde) ve Kazak Hanlığı'nın Çarlık Rusyası egemenliği altındaki döneminde, 1847 yılındaki ölümüne kadar Rus güçleriyle savaşan Kenesarı Han (1841–1847 arası yönetimde), ata miti bağlamında sunulmakta ve kahramanlaştırılmaktadır (Yapıcı, 2009: 14).

Ulus inşası kapsamında modern zaman kahramanlığı birçok çeşitli alanı referans noktası olarak alabilmektedir. Örneğin, tıp, edebiyat ve siyaset alanında başarılarla imza atmış kişilikler de günümüzde ulusal aidiyetin pekişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, kurucu baba ve ulusun sembolü olarak sunulur. Örneğin, Kazakistan'ın başkenti Astana'da birçok meydanda Nazarbayev heykeli yer almaktadır. Aynı zamanda yine başkent Astana'da bulunan Bayterek anıtında Nazarbayev'in sağ eli resmedilmiş ve bu ele dokunulduğunda milli marş çalmaktadır.

Görüldüğü üzere, ulus inşasında hayati derecede önem arz eden ortak tarih ve mit hem yazılı kaynaklar aracılığıyla yaygınlaştırılmakta hem de anıt ve heykel gibi sembollerle ulusun birçok yerinde somut ve her an görünür bir hale getirilmektedirler. Bu bağlamda ilerleyen başlıkta, Kazakistan'da ulus inşa sürecinde kullanılan semboller tartışılacaktır.

Kazakistan'da Ulus İnşasında Kullanılan Semboller

Semboller, “bireylerin ve grupların toplumsal etkileşim içinde davranışları etkileme ve denetleme amacıyla araçlaştırdıkları imgeler, nesnelere ve etkinliklerdir” (Özkırmılı, 2010: 170). Toplum, semboller aracılığıyla anlamlandırılmış ve inşa edilmiş bir yapıdır. Bu bakımdan bir topluluktaki semboller, insanların ortak bir dili konuşabildikleri, “görünüşte aynı tarzda davranabildikleri, aynı ritüellere katılabildikleri, aynı tanrılara dua edebildikleri, benzer giysiler giyebildikleri ideal kanalları” ifade eder (Saydos, 2009: 47). Bayraklar, devlet arması, milli marş, üniformalar, haritalar, mimari vb. gibi unsurlar ortak kanallar oluşturması bakımından ulus inşa sürecinde kullanılan önemli sembollerdir (Özkırmılı, 2010: 170).

Kazakistan da bağımsızlığını ilan ettikten sonra ulusal bayrak, ulusal marş, devlet arması gibi ulusal kimliği belirten unsurları inşa sürecini başlatmıştır. Bu bağlamda, 1992 yılında ulusal bayrak yapılmış ve milli marş yazılmıştır. Bayrak, “ulusu evrenselleştiren, onun uluslararası dünyadaki rolünü simgeleyen, ölümsüzlüğünü gösteren hatta vaat eden, dolayısıyla da aidiyeti kavranır kılan ve bireyleri o kolektif kimliğe taşıyan somut göstergelerden biridir” (Tunçer, 2009: 245). Dolayısıyla, ulusal bayrağın rengi ve üzerinde kullanılan figürler rastgele seçilmez, çoğunlukla ulusun tarihine gönderme yapan renk ve figürler tercih edilir. Bu bakımdan bayraklar, ulusun inşa süreci ve yapısı hakkında önemli ipuçları verir. 1992 yılının Haziran ayında Shaken Niyazbekov tarafından tasarlanan Kazakistan bayrağı da bu unsurlar göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır.

Şekil 1. Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bayrağı

Kazakistan ulusal bayrağı, Kazakistan ulusunu, Kazak tarihi ve Kazak gelenek ve göreneklerini sembolize edecek biçimde oluşturulmuştur. Yukarıda görüldüğü üzere, Kazakistan ulusal bayrağının rengi mavi olarak belirlenmiştir. Küçük, mavi renginin “Gök Tanrı” inancıyla ilgili olduğunu belirtir. Bunun yanında mavi, “göğe bağlı inancı, ebediliği ve uzun yaşamı simgeler” (Küçük, 2010: 188, 195). Bayrağın üstünde yer alan güneş figürü “bolluk ve bereketi” simgelerken, güneşin kanatlarında yükseldiği kartal ise “özgürlük ve

bağımsızlığa” gönderme yapmaktadır. Doğa ve hayvan figürleri Türk-Moğol göçebe kültüründe oldukça önemli yere sahiptir. Bu bakımdan, kartal bağımsızlığı, gücü, özgürlüğü, cesareti ve hareketliliği temsil etmektedir. Bayrağın sol yanında bulunan sarı renkli şerit ise, Kazakistan’ın tarihsel geçmişinde oldukça önemli bir yere sahip olan hatta Kazakların ilk siyasi birimlerini oluşturdukları düşünülen Altın Orda Devleti’nin armasıdır ve ilk başlangıca referansta bulunmaktadır⁹.

Ulusun tahayyülünde kullanılan bir diğer sembol de anıtlardır. Kazakistan’da anıtsal yapıların 1992 yılından sonra yapılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle Astana’nın 1997 yılında başkent ilan edilmesiyle beraber anıtsal yapıların yapımı hız kazanmıştır. Bu süreçte, Kazak tarihinde önemli olan anlatılar anıtlştırılmıştır. *Bozkurt* anıtları, *Bayterek* anıtı bu çerçevede örnek olarak gösterilebilir. *Bayterek* anıtına yakından bakıldığında Kazak mitolojisinin izleri görülebilmektedir.

Şekil 2. Bayterek Anıtı, Kazakistan-Astana¹⁰

Alptekin, bir ağaç türü olan Bayterek’in, Türk inancına göre zor durumda kaldığında “kovuğuna sığınılan bir ağaç” ve “uzun ömürlülüğü ve bilgeliği” temsil ettiğini ifade etmektedir¹¹. İnancıya göre, bir kartal her yıl Bayterek’te bulunan yuvasına bir yumurta bırakır ancak yılan bu yumurtayı yutarmış. Yılanın ağaca tırmanmaya başladığı bir günde, yılanın tekrar yumurtayı yutacağını gören “bir Kazak savaşçı” okuyla yılanı etkisiz hale getirmiş. Savaşçının bu iyiliği karşılığında kartal ise savaşçının “efsanevi yer altı krallığından” çıkmasını sağlamış. Böylece, 1997 yılında Astana’nın başkent ilan edilmesi nedeniyle 97 metre yüksekliğinde inşa edilen Bayterek’in tepesinde bulunan sarı yuvarlak top, Kartal yumurtasını temsil etmektedir. Devlet Başkanı Nazarbayev’in sağ el izinin de yer

aldığı anıtta, Nazarbayev Kartalın yer altından çıkardığı kral olarak temsil edilmektedir. Bu temsil, bu noktaya basıldığında Kazakistan Milli Marşı çalınarak pekiştirilmektedir¹².

Kazakistan’da ulus inşa sürecinde dikkat çeken bir diğer anıt ise *Bozkurt* anıtıdır. Türk Mitolojisi’nde oldukça önemli yere sahip olan Bozkurt simgesi “türeyişi sağlayan kurt (ata kurt/ana kurt), kurtarıcı kurt, soydaşlarına yardım eden ruh ve kılavuz kurt” gibi üç temel anlamı işaret etmektedir. Ata/ana kurt anlatısına göre, Çin askerlerinin bir Türk köyünü bastıkları sırada kaçıp kurtulan bir çocuk Asena adında bir dişi kurt tarafından büyütülür. Büyüyen çocuğun dişi kurtla çiftleşmesi sonucunda dişi kurt on erkek çocuk doğurur. Böylece, Türk halkı doğmuş olur.

Şekil 3. Bozkurt Anıtı, Almatı-Kazakistan¹³

Kurtarıcı/kılavuz kurt anlatısında ise, Bozkurt, Türklerin düşmanlarından korunmak için bir süre saklandıkları *Ergenekon*’dan çıkmalarına yardım eden ve onlara çıkış yolunu gösteren olarak temsil edilmektedir. Hem ata hem de rehber kültü olma bağlamında bozkurt, Türk dünyasında kullanılan önemli sembollerden biridir¹⁴. Birçok Türk efsanesi ve destanında da yer alan bozkurt imgesi, günümüzde birçok Türk kentinin meydan ve sokaklarına birbirinden çok farklı olmayan formlarla serpiştirilerek halka sonsuz bir hatırlatma işlevini gerçekleştirir.

Hatırlatma, yalnızca anıtlar ile gerçekleştirilmez; milli marşlar da bu bakımdan önemli unsurlardır. Bilig, ulusal marşı evrensel hususiyetin bir işareti olarak tanımlamaktadır (Bilig, 2003: 102). Dolayısıyla, her ulusun kendine ait bir marşa sahip olması beklenir. Bu bağlamda Jumekeh Najimedenov ve Nursultan Nazarbayev’in sözlerini yazdığı, Şemsi Kaldayakov’un ise bestelediği Kazakistan milli marşının da birçok ulusal marşta olduğu gibi tarihsel göndermelerin yanında ulusu yücelten ve gelecek nesillere ulusun korunması, geliştirilmesi bakımından sorumluluk yükleyen bir söylem taşıdığı görülmektedir.

Kazakistan Cumhuriyetinin Ulusal Marşı¹⁵

(Kazak Türkçesi)
Altın kün aspanı,
Altın dän dalası,
Erliktiñ dastanı -
Elime qaraşı!
Ejelden er degen,
Dañqımız şıqtı ğoy,
Namısın bermegen,
Qazağım mıqtı ğoy!
Meniñ elim, meniñ elim,
Güliñ bolıp egilemin,
Jırıñ bolıp tögilemin, elim!
Twğan jerim meniñ - Qazaqstanım!
Urpaqqa jol aşqan,
Keñ baytaq jerim bar.
Birliğı jarasqan,
Täwelsiz elim bar.
Qarsı alğan waqıttı,
Mäñgilik dosınday.
Bizdiñ el baqıttı,
Bizdiñ el osınday!
Meniñ elim, meniñ elim,
Güliñ bolıp egilemin,
Jırıñ bolıp tögilemin, elim!
Twğan jerim meniñ – Qazaq

Altın güneş cennette,
Altın mısır bozkırda,
Yiğitlik efsanesi
Bu benim ülkem.
Zamanın sislerinde
Şanımız doğdu
Onurlu ve güçlü
Benim Kazak halkım

Ülkem, ülkem
Senin çiçeğin olarak büyüyeceğim
Senin şarkın olarak söyleneceğim, ülkem!
Benim anavatanım, Kazakistan!

Sınırsız alanım var
Ve geleceğe açık bir yolum.
Bir bağımsızlığım,
Birleşmiş halkım var.
Eski bir dost gibi,
Mutlu ülkemiz,
Mutlu halkımız
Hoş geldin yeni çağ.

Bu marşlarda genellikle ulusa seslenilir, o ulusa ait özellikler ve hassasiyetlere yer verilir. Ulus için önemli günlerde ulusal marşlar okunur. Dahası, ulusal marş okumaları çoğunlukla belirli zamanlarda gerçekleştirilerek ritüelleştirilir. Ulusun üyelerinin tamamının ulusal marşı bildiği kabul edilir ve bu üyelerden ulusal marşa sonsuz bir saygı duymaları beklenir.

Kazakistan'da ulus inşası bağlamında görünüşte uygulanması gereken birçok politikanın uygulandığı söylenebilir. Ancak dil, tarih ve semboller alanında yapılan inş ve politikaların ulusun bütününe yansımaları konusunda çeşitli problemler olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Sonuç

1990'lı yıllar Orta Asya coğrafyasında yeni bağımsızlığını kazanmış 15 devletin ulus inşası çabalarına sahne olmuştur. En eski Türk boylarından olan Kazaklar da bağımsızlıktan sonra ulus inşası amacıyla çalışmalar başlatmışlardır. Öncelikle Kazakça devlet dili olarak

ilan edilmiş, ardından ulusal bayrak, devlet arması ve milli marş oluşturulmuştur. Bunun yanında Kazak tarihinde önemli yer tutan mit ve kahramanlar yeniden canlandırılarak, cadde ve müzelere bu kahramanların adları verilmiştir. Tüm bu gelişmeler Kazak ulus inşasına önemli katkılar sunarken Rusçanın resmi dil statüsünü devam ettirmesi Kazaklaştırma yolunda yürütülen politikaların başarıya ulaşmasını sekteye uğratmıştır. Oysa dil, milletlerin oluşması aşamasında oldukça önemli rol oynayan bir unsurdur. Ülkede iki dilli bir yapının olması, ulus-devletin dayattığı kültürel ve dilsel homojenliğin sağlanmasını zedelemiştir. Bu durum ise, ulus inşası projesinin akıbetini tehlikeye düşürmektedir. Kazakistan'da ulus inşasının başarılı olduğuna dair somut göstergeler olmamakla birlikte gelecekte ülkedeki durumun ne olacağı merak konusudur.

SON NOTLAR

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara.

¹ Anderson'un 1983 yılında yayımlanan **Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması** adlı çalışmasında ulusları işaret etmek için kullandığı "hayali cemaatler" kavramı "birbirleriyle tanışmayan, akrabalık, ortak köken, ortak çıkarlar ağı veya ortak dini belirlenmeyen bir cemaate ait olma bilinci ve duygusuna işaret eder". Akt. Antonis Liakos, **Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?**, çev. M. Erol, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

² Yunanca *ethnos* kelimesinden gelen etnik kavramı "kafir ya da pagan" anlamını taşımaktadır. 19. Yüzyıl ile beraber kavram anlam değişikliğine uğrayarak "ırksal özellikleri de ifade" etmeye başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında "Yahudiler, İtalyanlar, İrlandalılar ve çoğunluğunu İngiliz soyundan gelenlerin oluşturduğu baskın gruptan aşağı görülen diğer insanları" tanımlamak için kullanılmıştır. Thomas Hylland Eriksen, **Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış**, çev. E. Uşaklı, 1. Basım, İstanbul: Avesta Yayın Dağıtım, 2004, s. 15. Calhoun günümüz anlamıyla etnisiteyi "grup yaşamının iç düzenlenme biçimleriyle, aynı şehri, ülkeyi veya ekonomik sistemi paylaşan, diğerleri tarafından yapılan dışsal karakter atıfları arasındaki sınırdaki sınırda" belirginleşen unsur şeklinde tanımlamaktadır (Colhaun, 2007. 57).

³ Smith, kahramanların mit olarak kullanılması ya da anılması modern zamanlara ait bir pratik olmadığına dikkat çeker. Yunanlılardan Ruslara kadar krallar ve asiller "atalarının yiğitliklerini ve kahramanlıklarını" tarihlendirmiştir (Smith, 2002: 246).

⁴ Bilinen en eski ulusal marşın İngiltere'ye ait olduğu belirtilmektedir. 18. yüzyılda kraliyet törenlerinde söylenen bu marşın adı God Save the King/Queen'dir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulusal_mar%C5%9F (Erişim tarihi: 19.12.2011).

⁵ Bkz. Mehmet Yüce, "Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası", Güney Azerbaycan Sosyo-Kültürel Araştırmaları, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=242&Itemid=1 (Erişim Tarihi: 11.12.2011).

⁶ Kazaklar, Karahanlı ve Altın Ordu devletlerinin Türk boylarını oluşturan ve Avrasya'da yaşamış bulunan bir uygarlıktır. Kazak halkının tarih sahnesine çıkması ise 15. yüzyılda Deşti-Kıpçak çekişmeleriyle söz konusu olmuştur. Bu çekişmelerden sonra Nogay Han etrafında toplanan Türk boyları, daha sonra 16. yüzyılda Kazak Hanlığı'nı kurmuşlardır. Yaklaşık iki yüzyıl boyunca Avrasya coğrafyasında siyasi ve ekonomik olarak etkili olan Kazak Hanlığı 18. yüzyılın başından itibaren zayıflamaya başlamış ve bu süreçte Çin ile yaşanan savaşlar Hanlığın parçalanmasına yol açmıştır. Bu süreçte Hanlıktan kopan boylar Rus İmparatorluğu'na sığınarak onların hakimiyetine girmiştir. Böylelikle 19. yüzyıl ile beraber Kazak Hanlığı sona ermiştir (Gürbüz, 2004: 191-220).

⁷ Sovyetik ulus yaratma yolunda uygulanan politikalar bakımından dönemler arasında farklılıklar görülmektedir. Konunun dağılmasını önlemek amacıyla metin içerisinde bu konuya yer verilmemiştir. Kısaca açıklamak gerekirse literatürde Lenin döneminde daha yumuşak politikaların, Stalin döneminde ise daha sert politikaların uygulandığı konusunda görüşler mevcuttur. Lenin "halkların kendi kaderini tayin hakkını" savunurken, Stalin buna karşı çıkmıştır.

⁸ Yüzölçümü 2.724.900 kilometre kare olan Kazakistan, dünyanın en büyük toprak parçasına sahip 9. ülke konumundadır. Ülke sınırlarının toplam uzunluğu ise 12.187 km.'dir. Rusya Federasyonu ile 6.467 km., Özbekistan ile 2.300 km., Çin Halk Cumhuriyeti ile 1.460 km., Kırgızistan ile 980 km., Türkmenistan ile 380 km. kara sınırına sahiptir. 15.301.400 kişilik nüfusa sahip olan Kazakistan'da 120'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Bu çerçevede, nüfusun %59'u Kazak, %26'sı Rus ve %15'i ise Ukraynalı, Özbek, Uygur ve Tatarlardan oluşmaktadır. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. <http://www.kazakhstan.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 10.12.2011).

⁹ Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazakistan_bayra%C4%9F%C4%B1 (Erişim Tarihi: 15.12.2011).

¹⁰ Kaynak: <http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayi14/sayfalar.asp?link=s14-6.htm>, (Erişim Tarihi: 15.12.2011).

¹¹ Ali Berat Alptekin, "Türk Halk Hikayelerinde Ağaç Motifi Üzerine", **Milli Folklor**, Cilt: 19, Sayı: 76, 2007, s.36.

¹² **Yoktan Var Edilen Kent Astana**, <http://www.diplomat.com.tr/atlas/sayilar/sayi14/sayfalar.asp?link=s14-6.htm>, (Erişim Tarihi: 11.12.2011).

¹³ <http://www.turania.org/fotograflar-resimler/5568-turanist-resimler-5.html>, (Erişim Tarihi: 16.12.2011).

¹⁴ <http://www.nationmaster.com/encyclopedia/Gray-Wolf>, (Erişim Tarihi: 13.12.2011).

¹⁵ <http://www.kazakhstan.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 13.12.2011).

KAYNAKÇA

Akiner, Shirin, **The Formation of Kazakh Identity: From Tribe to Nation-state**. London: Royal Institute of International Affairs, Russian and CIS Program, 1995.

Aktoprak, Elçin, "Ulusun Tahayyülünde Anadili", **Anadilde Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2**, Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, 2010a, s. 181-195.

Aktoprak, Elçin, **Devletler ve Uluslar: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları**, 1. Basım, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010.

Alptekin, Ali Berat, "Türk Halk Hikayelerinde Ağaç Motifi Üzerine", **Milli Folklor**, Cilt: 19, Sayı: 76, 2007, 33-39.

Anderson, Benedict R., **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, çev. İ. Çalıdır, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Auyessova, Lazzat, **Kazakistan'da Sovyet Siyaseti**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Ayan, Ergin, "Kafkasya ve Türkistan'da Ulus Devletler Sistematiğinin Oluşma Süreci", **ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2011.

Aydın, Mustafa, "Geçiş Sürecinde Kimlikler: Orta Asya'da Milliyetçilik, Din ve Bölgesel Güvenlik", **Küresel Politikada Orta Asya**, ed. Mustafa Aydın, Birinci Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2005.

Bilgin, Nuri, **Kimlik İnşası**, 1. Basım, İzmir: Aşina Kitaplar, 2007.

Billig, Michael, **Banal Milliyetçilik**, çev. C. Şişkolar, 1. Basım, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003.

Boranbayeva, Gülnur Smagulkızı, "SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'nde Kazak Dilinin Genel Durumu", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2004.

Calhoun, Craig, **Milliyetçilik**, çev. B. Sütçüoğlu, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Eriksen, Thomas Hylland, **Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış**, çev. E. Uşaklı, 1. Basım, İstanbul: Avesta Yayın Dağıtım, 2004.

Fragner, G. Bert, "Sovyet Milliyetçiliği: Orta Asya'nın Bağımsız Cumhuriyetlerine Kalan İdeolojik Miras", **Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek**, ed. Willem van Schendel & Erik J. Zürcher, çev. S. Somuncuoğlu, Birinci Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Gellner, Ernest, "Nationalism in the Vacuum", ed. Alexander J. Motyl, **Thinking Theoretically About Soviet Nationalities : History And Comparison In The Study of the USSR**, New York : Columbia University Press, 1992.

Gellner, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, çev. Büşra Ersanlı ve diğerleri, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.

Gürbüz, Y. Emre, "Kazakistan'da bir Ulus Devlet Kurmak", **Praksis 11**, 2004, s. 191-220.

Hippler, Jochen, **Ulus İnşası**, çev. A. Sezgintüredi-B. Şayli, 1. Basım, İstanbul: Versus Kitap, 2007.

Hobsbawn, Eric J., **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, çev. O. Akınhay, 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

Kuru, Ahmet T., "Between the State and Cultural Zones: Nation-building in Turkmenistan", **Central Asian Survey**, Vol: 21, No: 1, 2002, 71-90.

Kurubaş, Erol, "SSCB Sonrası Türki Cumhuriyetlerinde yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslar arası Hukuk ve Politika**, Cilt. 2, No. 5, 2006, 112-133.

Küçük, Şahin, "Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı", **Bilig**, Yaz 2010, Sayı: 54, 185-210.

Liakos, Antonis, **Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?**, çev. M. Erol, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Özkırmı, Umut, **Milliyetçilik kuramları- Eleştirel Bir Bakış**, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2008.

Özkırmı, Umut, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale**, çev. Y. Başkavak, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Roy, Olivier, **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, çev. M. Morali, İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

Saydos, Serpil, **Türkiye'nin Tanıtım Filmlerinde Ulusal Kimlik Anlatısı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.

Smith, Anthony D., **Milli Kimlik**, çev. B. S. Şener, 3. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Smith, Anthony D., **Ulusların Etnik Kökeni**, çev. S. Bayramoğlu-H. Kendir, 1. Basım, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002.

Suny, Ronald G., **The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union**, Stanford: Stanford University Press, 1993.

Tekeli, İlhan, "Uluslaşma Süreçleri ve Ulusçu Tarih Yazımı", **Tarih ve Milliyetçilik**, Ulusal Tarih Kongresi **Bildiriler Kitabı**, 1997.

Tunçer, Çağla Pınar, "Yazılı Basında Mit'in Tekrarı ve İçe Sallanan Bayrak", **Medyada Gerçekliğin İnşası: Türk Medya Söylemine Eleştirel Bir Bakış**, ed. İsmet Parlak, 1. Basım, Konya: Çizgi Kitabevi, 2009.

Turan, Aslıhan P., **Orta Asya'da Dönüşüm**,
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=619:orta-asyada-doenuemv&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149, (Erişim Tarihi: 16.12.2011).

Yapıcı, Utku, **Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.